

Wopera Zsuzsa: Alapjogi hatások az Európai Unió családjogi jogalkotására és a tagállami szabályozásokra*

Bevezetés

Jelen tanulmány aktualitását adja, hogy az Európai Parlament 2014. február elején elfogadta az ún. Lunacek jelentést¹, a homofóbia, illetve a szexuális irányultságon és a nemi identitáson alapuló megkülönböztetés elleni európai menetrendről, mely a hatalmas indulatok mellett komoly jogi vitákat is generált nemcsak a Parlament képviselői körében, hanem a tagállami politikusok, ill. a szakma képviselői között is.

Ez az európai parlamenti állásfoglalás bevezetőjében jogalapként hivatkozik – egyebek mellett – Európai Unió Alapjogi Chartájára, különösen annak 21. cikkére, ill. az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló egyezményre, az Emberi Jogok Európai Egyezményére (EJEE).

Jelen tanulmány keretei között kísérletet teszünk arra, hogy a határon átnyúló családjogi jogviták eldöntése szempontjából kulcsfontosságú *fogalmak* esetében megvizsgáljuk azt, hogy azok tartalmára, változásaira hogyan hatott az emberi jogi instrumentumok egyes cikkeinek értelmezésére vonatkozó európai bírói joggyakorlat, és ezekből levezethetők-e olyan következtetések, melyek alapul szolgálhatnak egyes családjogi intézmények nemzeti szabályozásának harmonizációjára Európában.

Ezek a fogalmak, jogintézmények a teljesség igénye nélkül a következők: házasság, házastárs, család, családtag, élettárs, regisztrált élettársi közösségek, ill. ilyen kapcsolatban élő személyek.²

Az európai családjogi tárgyú kutatások, ill. a jogalkalmazás szemszögéből az emberi jogi bázis jogalapként történő vizsgálatának azért van kiemelkedő jelentősége, mert az uniós jogalkotó, az uniós normák érvényesülésének hatékonysága érdekében, számos alkalommal engedett teret a politikai nyomásnak, és olyan rendelkezések is bekerültek egy-egy rendeletbe, melyek vitathatatlanul a norma céljaként meghatározott jogbiztonság és előreláthatóság ellen hatnak. Mind az új Brüsszel II. rendelet, mind a tartási rendelet, de különösen a Róma III. rendelet esetében érhetők tetten a politikai kompromisszumok káros következményei. Kérdés: kiküszöbölhetők-e ezek konzekvensen alkalmazott alapjogi tételek mentén?

1. A probléma fókuszálása

Jelenleg – a szigorúan vett családjogi jogviszonyok terén – három olyan uniós norma van hatályban (és kettő előkészületben) melyek alkalmazása egy adott tagállamban függhet attól,

* Jelen tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretei között készült.

¹ Az Európai Parlament 2014. február 4-i állásfoglalása a homofóbia, illetve a szexuális irányultságon és a nemi identitáson alapuló megkülönböztetés elleni európai menetrendről (2013/2183(INI))

² E jogintézmények jelentősen átalakultak az utóbbi években, évtizedben, egyre nő azon európai országok száma, amelyek az ún. nemek szempontjából semleges (gender-neutral) házasságot teszik elérhetővé, azaz az azonos nemű személyek házasságkötését is. 2014. márciusában az alábbi országokban köthetnek házasságot az azonos nemű személyek: Hollandia (2001), Belgium (2003), Spanyolország (2005), Svédország (2009), Norvégia (2009), Portugália (2010), Izland (2010), Dánia (2012), Franciaország (2013). Az Egyesült Királyság országaiban eltérő az azonos neműek házasságának megítélése: Angliában és Walesben 2014. márciusában lép hatályba az azonos neműek házasságát lehetővé tevő törvény. Skóciában a Parlament előtt van a jogszabály, Észak-Írország nem kívánja lehetővé tenni a házasság e formáját. Írországban 2015 nyarán tartanak népszavazást a kérdésben, mert ehhez az Alkotmány módosítása szükséges. Horvátország 2013. december 1-jén tartott népszavazáson megerősítette az azonos neműek házasságának tilalmát.

hogy a nemzeti bíróság miként értelmezi a fent jelölt fogalmakat, ami a jogbiztonság és kiszámíthatóság szempontjából feltétlenül hátrányos.

Mind az új Brüsszel II. rendelet,³ mind a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jogot meghatározó 1259/2010/EU rendeletnek⁴ (a továbbiakban: Róma III. rendelet) kulcskérdése a házasság, házastárs fogalmának értelmezése, míg a 4/2009/EK tartási rendeletnek⁵ (a továbbiakban: tartási rendelet) valamennyi családi, rokoni kapcsolatból, házasságból eredő tartás a tárgya, így valamennyi fogalom értelmezése pontosítást igényelhet.⁶

Az új Brüsszel II. rendelet, és a Róma III. rendelet alkalmazhatóságának első kérdése, hogy a tagállami bíróság a per tárgyát képező (vagy, a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben legalábbis releváns) kapcsolatot „házasságként” ismeri-e el. A hatályban lévő rendeletek egyike sem definiálja e fogalmat az adott norma alkalmazása szempontjából.

A három rendelet közül a Róma III. a legneuralgikusabb, mert az tartalmaz olyan rendelkezéseket 13. cikke⁷ alatt, mely táptalajt biztosít a per tárgyát képező házasság nemzeti jog alapján történő megítéléséhez, mely mind az alkalmazandó nemzetközi magánjogi szabályokkal ellentétes, mind magával a rendelet 1. cikk (2) bekezdésének⁸ rendelkezéseivel. Nyilvánvalóan a kérdés politikai vonatkozásai miatt az Európai Bíróság szándékosan tartózkodik attól, hogy e rendeletek értelmezése körében, definiálja ezen intézmények, mindenekelőtt a házasság fogalmát, meghatározza annak attribútumait, akárcsak a határon átnyúló jogvitákra kiterjedő hatállyal.

A továbbiakban arra keresem a választ, hogy a házassággal, együttéléssel kapcsolatos fogalmak definiálásakor segítségül hívhatjuk-e a házassággal, családdal kapcsolatos, az EJEE-ben, ill. az Alapjogi Chartában foglalt alapjogokat, ill. az azokat értelmező európai bírósági joggyakorlatot? Ehhez mindenekelőtt azt kell pontosítanunk, hogy az Unió elsődleges jogforrásai milyen jogi keretet biztosítanak az alapjogok érvényre jutásának. Tekintettel arra, hogy az alapjogok uniós jogra gyakorolt hatásának jelentős magyar és külföldi szakirodalma van⁹, az alábbiakban mindössze alapvető jogforrási tételeket rögzítünk a tanulmány értelmezési kereteinek megvonása céljából.

³ A házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló, 2003. november 27-i 2201/2003/EK tanácsi rendelet.

⁴ A házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról szóló, 2010. december 20-i 1259/2010/EU tanácsi rendelet.

⁵ A Tanács 4/2009/EK rendelete a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről.

⁶ Akkor is, ha a Rendelet (25) preambulumbekkezdése szerint „a tartási kötelezettségre vonatkozó határozatok tagállamokban történő elismerésének egyetlen célja, hogy lehetővé tegye a határozatban meghatározott tartási követelés behajtását. Nem jelenti a határozat tárgyát képező tartási kötelezettségek alapjául szolgáló családi vagy rokoni kapcsolat, házasság vagy házassági rokonság tagállam általi elismerését.” Miután a tartási követelés érvényesítése összekapcsolódhat az új Brüsszel II. rendelet hatálya alá tartozó ügyekkel, már releváns lehet e fogalmak meghatározása.

⁷ 13. cikk, Eltérések a nemzeti jogban: E rendeletben semmi nem kötelezi arra az olyan részt vevő tagállamok bíróságait, amelyeknek joga nem rendelkezik a házasság felbontásáról, vagy a szóban forgó házasságot nem tekinti érvényesnek a házasság felbontására irányuló eljárás céljából, hogy e rendelet alkalmazásában házasságfelbontást mondjanak ki.

⁸ 1. cikk (2) bekezdés: E rendelet nem alkalmazandó a következő kérdésekre, még abban az esetben sem, ha azok kizárólag előzetes kérdésekként merülnek fel a házasság felbontásával vagy a különválással kapcsolatos eljárás keretében: (...) b) a házasság létezése, érvényessége vagy elismerése; c) a házasság érvénytelenítése; (...).

⁹ Lásd különösen: Szalayné Sándor Erzsébet: Alapjogok (európai) válaszüton - Lisszabon után, in: Jogtudományi közlöny, 2013. (68. évf.) 1. sz. 15-27. old.; Szalayné Sándor Erzsébet: Új távlatok az európai alapjogvédelemben, in: Közjogi szemle, 2010. (3. évf.) 3. sz. 33-40. old. ill. pl. Ingolf Pernice: The Treaty of Lisbon and Fundamental Rights, in: The Lisbon Treaty: EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty? / Stefan

2. Kiindulópont: a Szerződések releváns rendelkezései

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség az EUMSZ 4. cikk (2) bekezdés szerint az Unió és a tagállamok közötti megosztott hatáskörbe tartozik. Az EUMSZ 6. cikke szerint az Unió hatáskörrel rendelkezik a tagállamok intézkedéseit támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések végrehajtására az *igazságügyi együttműködés terén* (támogató hatáskör).

Az Unió kizárólag a határon átnyúló vonatkozású polgári ügyek, (értve ezalatt a családjogi ügyeket is) tekintetében rendelkezik hatáskörrel, az EUMSZ 81. cikkének megfelelően, a családjogi ügyek további speciális szabályozását a (3) bekezdés tartalmazza.

Hangsúlyozandó, hogy csak a határon átnyúló családjogi ügyek vonatkozásában rendelkezik az Unió hatáskörrel, a családjog nemzeti szabályozási kereteinek meghatározása az EUSz. 5. cikkének (2) bekezdése szerint a tagállamoknál marad.

Ahol az Unió hatáskörrel rendelkezik a tagállamok intézkedéseit támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések megtételére, az nem jelenti azt, hogy ennek révén elvonná a tagállamok e területeken meglévő hatásköreit. Az Unió e területekre vonatkozó, a Szerződésekben meghatározott rendelkezések alapján elfogadott kötelező erejű jogi aktusai *nem eredményezhetik* a tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek *harmonizációját*. (EUMSZ 2. cikk (5) bekezdés)¹⁰

Az ezt jelenti, hogy azon a területen, melyre nem terjed ki az Unió jogalkotási hatásköre, vagyis olyan ügyek, melyek nem több államra kiterjedő vonatkozásúak, megmarad a tagállamok jogalkotási kompetenciája, és az Unió által támogató hatáskörben alkotott jogi aktusok *nem eredményezhetnek jogharmonizációt*.

A Lisszaboni Szerződés hatálybalépésével az alapjogok védelmi szintje a korábbi, esetjogban kimunkált katalógushoz képest jelentősen emelkedett, részben azért, mert az Alapjogi Charta kötelező ereje miatt az alapjogvédelem megkerülhetetlen forrásává vált, másrészt az Unió EJEE-hez való csatlakozásának előirányzása miatt.¹¹

Az EUSz. 6. cikkének (1) bekezdése szerint az Európai Unió Alapjogi Chartája ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. Rögzíti ugyanakkor, hogy a Charta rendelkezései semmilyen módon nem terjesztik ki az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit. Ez tehát, összevetve az EUMSZ 2. cikkének (5) bekezdésével azt jelenti, hogy a Chartában rögzített emberi jogok érvényesítése sem járhat azzal, hogy a tagállamok nemzeti szabályozásának harmonizációjára alapul szolgálhasson.

Az EUSz 6. cikkének (2) bekezdése a Charta mellett a másik releváns emberi jogi dokumentumra is kitér, mely szerint az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető

Griller, Jacques Ziller (ed.) Springer, Wien 2008, 235-256. o. vagy Laurent Scheeck: The Relationship between the European Courts and Integration through Human Rights, in: ZaōRV 65 (2005), 837-885. o.

¹⁰ A szubszidiaritás elve a megosztott hatáskör gyakorlásának zsinórmértéke. Eszerint azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók. Az arányosság elve szerint az Unió intézkedése sem tartalmilag, sem formailag nem terjedhet túl azon, ami a Szerződések célkitűzéseinek eléréséhez szükséges. (EUSz 5. cikk (3)-(4) bekezdései)

¹¹ V.ö.: Szalayné Sándor Erzsébet: Az alapjogok három jogrendszer metszéspontjában, Állam- és Jogtudomány, 50. évf. 3. sz. / 2009. 365-398.

szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit.

A fent idézett korlátozó rendelkezések azt juttatják kifejezésre, hogy sem a Charta, sem az EJEE önmagukban az Unió számára új jogalkotási hatáskört nem létesítenek. Az idézett bekezdések második mondata annak a meggyőződésnek (egyres tagállamok esetében inkább főbiának) a megerősítése, hogy továbbra is biztosítani kell az EU hatásköreinek megszorító értelmezését.¹²

A külföldi szakirodalomban markáns vélemények is napvilágot látnak az alapjogoknak az Unió hatásköreinek gyakorlására vonatkozóan. *Scheeck* szerint az Unió saját hatásköreinek a tagállamok rovására való kiterjesztéséhez használja fel az alapjogokat. Minthogy az EU tiszteletben tartja az EJEE-ben rögzített alapjogi normákat, melyeket minden tagállam megerősített az Egyezmény aláírásával, az Európai Unió Bírósága ezen normákra hivatkozva hozza meg döntéseit, mellyel az uniós jog tagállamokra kifejtett hatását növeli. Ezzel azt mondhatjuk, hogy az alapjogok az Unió „ütőkártyái” az uniós jog elsőbbségének érvényre juttatásában. Ha nem is beszélhetünk a nemzeti szuverenitás rombolásáról, azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy ezáltal az EU képessé válik arra, hogy kijátssza a tagállamok igazságszolgáltatási rendszerének az uniós politikával szembeni ellenállását.¹³

A 6. cikk (3) bekezdése szerint az *alapvető jogok*, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, *az uniós jogrend részét képezik* mint annak *általános elvei*.

E (3) bekezdés célja annak előírása, hogy – alapelvi szinten – rögzítse: az emberi jogok az uniós jogrend részét képezik. Az emberi jogok terjedelmének és tartalmának két viszonyítási pontja: a tagállamok közös alkotmányos hagyományai és az EJEE.¹⁴

E (3) bekezdésben az EJEE-re utalás jelentősége, hogy e rendelkezés révén az Unió már addig is az EJEE-ben meghatározott jogok és szabadságok „kötelezettje” marad, amíg az EJEE-hez való formális csatlakozás meg nem történik.

A tagállami alkotmányos hagyományok említése a (3) bekezdésben inkább értelmezési keretnek, semmint konkrét jogi normákra utaló rendelkezésnek minősíthető.¹⁵

Ezt követően vizsgáljuk meg, milyen hatással van az európai bírói fórumok általi jogértelmezés az uniós jog érvényesülése szempontjából releváns fogalmak tartalmának alakulására.

3. Az Európa Tanács és az Európai Unió a családjog intézményeinek alakításában

¹² Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós, Zeller Judit EUSz 6. cikkéhez fűzött magyarázata, in: Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1., Osztovits András (szerk.), CompLex Kiadó, Budapest, 2011. 74. o.

¹³ Laurent Scheeck: The Supranational Diplomacy of the European Courts: A Mutually Reinforcing Relationship? In: Filippo Fontanelli, Giuseppe Martinico (eds.): The ECJ under Siege – New Constitutional Challenges for the ECJ, Amicus Books, The Icfai University Press, India, 2009. 185. o.

¹⁴ Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós, Zeller Judit EUSz 6. cikkéhez fűzött magyarázata, in: Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1., Osztovits András (szerk.), CompLex Kiadó, Budapest, 2011. 48-49. o.

¹⁵ Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós, Zeller Judit EUSz 6. cikkéhez fűzött magyarázata, in: Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1., Osztovits András (szerk.), CompLex Kiadó, Budapest, 2011. 76-77. o.

A külföldi szakirodalomban évek óta kedvelt téma a családjog és az emberi jogok kapcsolatának kutatása,¹⁶ több szerző szerint is a családjog harmonizálásában Európában központi szerepet játszik az EJEE-t értelmező strasbourg-i Bíróság.¹⁷

Ugyanakkor eltérő álláspontok alakultak ki a tekintetben, hogy az egyes családjogi intézmények emberi jogi alapon történő megközelítésével, úgy, mint házasságkötéshez, családalapításhoz való jog, családi élet védelméhez való jog, megkülönböztetés tilalma, meghatározható-e egy „közös európai standard”,¹⁸ és ezzel a házasság, a család intézményének magja.¹⁹

További kérdés, hogy e jogintézményekre – a polgári ügyekben történő együttműködés körében – iránymutatásul szolgálhat-e az európai bírói fórumok által kialakított, folyamatosan fejlődő, adott esetben *contra legem* joggyakorlat, mely egyre kiterjesztőbben értelmezi a házasságkötés, családalapítás jogát, és egyre nyitottabban viszonyul a különböző együttélési formákhoz, ill. azok egyenrangúságához.²⁰

Nincs vita sem a magyar, sem a külföldi szakirodalomban arról, hogy mindenkinek joga van szabad akaratából intim, érzelmi alapon történő együttélésre egy másik emberrel. A vita abban van, hogy ezek, a különböző együttélési formák milyen elismerésben részesüljenek. A vallási gyökerekre, az egyházi vagy a nemzeti tradíciókra apellálók szerint az így együttélő személyeknek ahhoz van joguk, hogy kapcsolatuk *jogi elismerésben és védelemben* részesüljön, ami nem jelenti, azt, hogy minden személynek, szexuális irányultságtól függetlenül ugyanazon jogintézmények elérhetőségét kell biztosítani. Elegendő, ha a szexuális irányultság alapján rendelkezésre álló jogintézmények (pl. házasság és regisztrált élettársi kapcsolat) joghatásait tekintve azonosak; egyenlő jogokat biztosítanak az abban élő személyeknek. Ebben az értelemben tehát a házasságkötéshez való jog biztosítása szexuális irányultságtól függetlenül minden ember számára, nem jelent emberi jogot. Ezen álláspont képviselői szerint határozottan különbséget kell tenni emberi jogok, mint olyan, és egy más érték-választás (értékrend) között, ami alapján e jogintézmények megítélhetők.²¹

Az ezzel ellentétes álláspontot képviselői szerint nincs olyan jogi érv, ami alapján igazolható lenne, hogy egy azonos joghatású kapcsolatot A-nak és B-nek nevezünk, csak azért, mert az abban élő személyek neme különböző, avagy egyező.²²

¹⁶ Ld. pl.: Dagmar Coester-Waltjen: Human Rights and Harmonization of Family Law in Europe, in: European Challenges in Contemporary Family Law, (Katharina Boele-Woelki and Tone Sverdup eds.) Intersentia, Antwerpen, Oslo, Portland, 2008. 3-17. o. vagy Peter De Cruz: Family Law, Sex and Society: A Comparative Study of Family Law, Taylor and Francis e-Library, 2010.

¹⁷ Katharina Boele-Woelki: European Challenges in Contemporary Family Law: Some Final Observations, in: European Challenges in Contemporary Family Law, (Katharina Boele-Woelki and Tone Sverdup eds.) Intersentia, Antwerpen, Oslo, Portland, 2008. 415. o.

¹⁸ Ennek kapcsán utalunk arra az általánosan elfogadott álláspontra, mely szerint az EUSz. korábban idézett 6. cikke az Unió alapjogi standardját tartalmazza. Ez az alapjogi standard az Unió intézményeire és tagállamaira egyaránt kötelező. Lásd pl. Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós, Zeller Judit EUSz. 6. cikkéhez fűzött magyarázatát, in: Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1., Osztovits András (szerk.), CompLex Kiadó, Budapest, 2011. 47. o.

¹⁹ Ld. erre vonatkozóan: Caroline Sörgjerd: Reconstructing Marriage, The Legal Status of Relationships in Changing Society, Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 310. o.

²⁰ Marie-Therese Meulders-Klein: Towards a European Civil Code on Family Law? Ends and Means in Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe / ed. by Katharina Boele-Woelki, 105-118. o.

²¹ Ezt az álláspontot képviselte Human Rights and Harmonization of Family Law in Europe tanulmányában Dagmar Coester-Waltjen. Ld. 16. számú lábjegyzetben hivatkozott tanulmány 5. oldal.

²² Katharina Boele-Woelki: European Challenges in Contemporary Family Law: Some Final Observations, in: European Challenges in Contemporary Family Law, (Katharina Boele-Woelki and Tone Sverdup eds.) Intersentia, Antwerpen, Oslo, Portland, 2008. 415. o.

A házasságkötéshez és családalapításhoz való jog gyakorlásának alakítására ható egyik meghatározó európai szereplő az Európa Tanács, melynek égisze alatt fogadták el 1950-ben az Emberi Jogok Európai Egyezményét,²³ (EJEE), és az annak betartása felett őrködő strasbourg-i székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB).

Az EJEE-nek három cikke releváns a családdal kapcsolatos jogok körében: 8. cikk (magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), 12. cikk (házasságkötéshez való jog), és a 14. cikk (megkülönböztetés tilalma).

A szakirodalom egyetért abban, hogy az EJEB a családdal kapcsolatos jogok fogalmával kapcsolatban az EJEE-nek dinamikus és evolutív értelmezését valósította meg, mert az egyes ügyek kapcsán olyan tényezőket is figyelembe vett, melyek az Egyezményen kívül estek, és figyelembe vette azt, hogy az Egyezmény rendelkezéseit az értelmezéskori állapotok fényében kell megítélni.²⁴ Ez azért lényeges szempont, mert az Egyezményt 60 évvel ezelőtt kodifikálták, és azóta radikális változások következtek be az együttélési formák terén.

Jogirodalmi álláspontok kiemelik, hogy a családjog harmonizációját erősítik az Emberi Jogok Európai Bíróságának az Egyezményben garantált jogokat *autonóm módon értelmező* döntései, melyek a tagállamok irányába tevőleges kötelezettségként jelennek meg, és amellyel növelik az európai standard-ek fontosságát a célból, hogy a tagállamok e jogok tartalmával kapcsolatos *mérlegelési jogát korlátozzák*.²⁵

Az európai családjog alakításának másik főszereplője az Európai Unió, mely működése óta, túl az alapító szerződéseken, számos olyan jogforrást fogadott el, mely kihatott az uniós polgárok házassággal, együttéléssel, családalapítással kapcsolatos helyzetére, és az Európai Unió Bírósága, mely a releváns uniós normák rendelkezéseit értelmezte, és jogértelmező tevékenységével szintén jelentős hatott az uniós polgárok családjogi helyzetére.

Az Unió jogában kiemelt jelentősége van a 2009-ben elsődleges jogforrási rangra emelt Alapjogi Chartának, mely, az EJEE-nek vonatkozó rendelkezéseit alapul véve, azokat korszerűsítve, aktualizálva rendelkezik a magán- és családi élet védelméről, házasságkötéssel, családalapítással kapcsolatos családi jogokról stb.

A Charta 7. cikke szól a magán- és a családi élet tiszteletben tartásáról, 9. cikke a házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogról, 21. cikke a megkülönböztetés tilalmáról.

3.1. Az EJEE-nek és az Alapjogi Chartának a házassággal, családdal, megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos rendelkezései

Az Európai Unióban, még azt megelőzően, hogy megkezdődtek volna a tárgyalások az Unió EJEE-hez való csatlakozásához, az emberi jogok kérdése fokozatosan vált egyre fontosabbá, és nemcsak abból a célból, hogy megkönnyítse a szabad mozgáshoz való jog gyakorlását,

²³ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvei.

²⁴ Masha Antokolskaia: Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective, Intersentia, 2006. Antwerpen, 262. o. és Caroline Sörgjerd: Reconstructing Marriage, The Legal Status of Relationships in Changing Society, Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 308. o.

²⁵ Bea Verschraegen: The Right to Private and Family Life, the Right to Marry and Found a Family, and the Prohibition of Discrimination, in: Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe, National, Cross-Border and European Perspectives (Katharina Boel-Woelki and Angelika Fuchs, eds.), Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 260. o.

hanem önálló célként is megfogalmazást nyert.²⁶ Ezen az úton jelentett fontos állomást az Alapjogi Charta.

A Charta 7. cikke, míg az EJEE-nek 8. cikke biztosítja a *magán- és a családi élet tiszteletben tartását*, mely jog tartalma az azonos nemű személyek együttélésével kapcsolatban az utóbbi években jelentős elmozdulást mutat.

A Bíróságot egyszerre áldják és kárhoztatják amiatt, hogy az Egyezmény 8. cikkéből származtatja a „családjog teljes kódexét”, ami eredetileg nem mondott ki egyebet, mint tartózkodási kötelezettséget a tagállamok részéről: ne avatkozzanak be az emberek magán és családi életébe.²⁷

A szakirodalom mára egyetért abban, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának Egyezménnyel kapcsolatos joggyakorlata jelentősen változott az utóbbi időben,²⁸ mert több ügyben is megállapította, hogy az azonos nemű párok is élvezhetik az Egyezmény 8. cikkében²⁹ garantált családi élet védelméhez való jogot, és nemcsak a magánélet védelméhez való jogot, melyet sokan fontos lépésként értékelnek az azonos nemű személyek házasságkötéséhez való jog biztosításának irányában.³⁰ A Bíróság joggyakorlatának elmozdulása ebbe az irányba különösen a 2010. évi *Schalk and Kopf ügy* óta nyilvánvaló. Lásd később.

A Charta 9. cikke garantálja a *házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot*, mely szerint „A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot, az e jogok gyakorlását szabályozó nemzeti törvények szerint, biztosítani kell.”

A Chartához fűzött magyarázat szerint a 9. cikk az EJEE 12. cikkén alapul. Azonban míg a 12. cikk kizárólag a házasságkötési korhatárt elért férfiak és nők számára biztosítja a házasságkötés és családalapítás jogát, addig a Charta nemek szerint nem tesz különbséget.

Annak ellenére, hogy a Charta 9. cikkének szövegezése szándékoltan liberalizálja a házasságkötéshez való joggal rendelkezők körét, annak gyakorlását, hasonlóan az EJEE-nek 12. cikkéhez, *a nemzeti jog rendelkezéseitől teszi függővé*.

A Chartához fűzött magyarázat szerint a 9. cikk szövegezése korszerűsítésre került annak érdekében, hogy azon esetek is a hatálya alá tartozzanak, amikor a nemzeti jogszabályok a házasságon kívül más útját is elfogadják a családalapításnak. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy e cikk nem tiltja, és nem is biztosítja a házassági státusz megadását két azonos nemű személy egyesülésének. E jog tehát hasonló az EJEE által biztosított joghoz, ugyanakkor alkalmazási

²⁶ Caroline Sörgjerd: *Reconstructing Marriage, The Legal Status of Relationships in Changing Society*, Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 275. o.

²⁷ Masha Antokolskaia: *Harmonisation of Family Law in Europe: A Historical Perspective*, Intersentia, 2006. Antwerpen, 262. o.

²⁸ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Masha Antokolskaia, hogy az EJEB az ítéletekkel kapcsolatos legitimációs bázisát erősítő gyakran hivatkozik a Szerződő Államok közötti „közös európai standard-ekre”, különösen akkor, ha az Egyezmény rendelkezéseit kiterjesztően, vagy contra legem értelmezi. Lásd i.m. 263. o.

²⁹ 8. cikk - Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog

1. Mindenkiné joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.

³⁰ Caroline Sörgjerd: *Reconstructing Marriage, The Legal Status of Relationships in Changing Society*, Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 275. o.

köre tágabb lehet, amennyiben a nemzeti jogszabályok így rendelkeznek, vagyis, ha azok lehetővé teszik két azonos nemű személy házasságkötését.³¹

A Charta 52. cikkének (6) bekezdése, a Chartában garantált jogok és elvek hatálya és értelmezése kapcsán is megerősíti, hogy a nemzeti jogszabályokat és gyakorlatot a Chartában meghatározottak szerint teljes mértékben figyelembe kell venni.

A Charta 21. cikke tiltja a megkülönböztetést nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékosság, kor vagy szexuális irányultság alapján.

A Charta magyarázata szerint a cikk az Unió intézményei és szervei által megvalósított, valamint a tagállamok által az uniós jog végrehajtása során megvalósított megkülönböztetés eseteire vonatkozik.

Ian Curry-Sumner állapítja meg a 21. cikkel kapcsolatban, hogy az elsőként emelte európai rangra a szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés tilalmát, a diszkriminációt más alapon tiltó, faj, szín, etnikai származás stb. formái mellett.³²

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata párhuzamosan, egymásra is hatva fejlődött³³ az utóbbi évtizedekben, míg az utóbbi a munkavállalókkal kapcsolatos anti-diszkriminációs irányelv értelmezése körében végzett jelentékeny jogfejlesztő tevékenységet, az előbbi az EJEE-nek releváns cikkeinek megsértését e fórum elé vivők ügyei kapcsán.

Az alábbiakban, elsőként az Európai Bíróság joggyakorlatát elemezzük, különösen nagy hangsúlyt fektetve a legfrissebb, a szakirodalomban még fel nem dolgozott joggyakorlat bemutatására.

4. Az Európai Unió Bírósága joggyakorlatának hatása a házasság, család fogalmának alakulására

Ahogy arról már korábban szoltunk, a polgári igazságügyi együttműködés keretei között eddig elfogadott családjogi tárgyú uniós normák értelmezése során az Európai Bíróság nem értelmezte sem a házasság, sem a család fogalmát. Ez utóbbi tekintetében tett megállapításokat, amikor olyan családokban élő gyermekek feletti szülői felügyelettel kapcsolatban foglalt állást, akiknek a szülei nem éltek házasságban, de olyan házassági ügy, mely alkalmas lett volna arra, hogy a Bíróság kifejtse álláspontját a házasság nemzeti jog alapján történő, vagy éppen autonóm értelmezése körében, nem került a Bíróság elé.

A Charta ugyanis csak a házasságkötéshez való jog biztosítását rendeli a nemzeti jog hatálya alá, ami nem vonatkozik arra a helyzetre, ha egy bíróságnak egy másik tagállamban megkötött, ott érvényes házasság megítéléséről kell állást foglalnia, mert pl. a felek abban a tagállamban kérik a házasságuk felbontását.

³¹ Magyarázatok az Alapjogi Chartához, (2007/C 303/02), <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303HU.01001701.htm> 2014. január 11.

³² Ian Curry-Sumner: The Charter of Fundamental Rights of the European Union and Sexual Orientation, in: International Family Law, 2002. 156-165. o.

³³ Lásd erről bővebben pl. Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea, Kocsis Miklós, Zeller Judit Alapjogi Chartához fűzött magyarázatát, in: Az Európai Unióról és az Európai Unió Működéséről szóló szerződések magyarázata 1., Osztovits András (szerk.), CompLex Kiadó, Budapest, 2011. 62-66. o.

Az Európai Bíróság elé 2013. decemberéig a Brüsszel II. és az új Brüsszel II. rendelet cikkeinek értelmezésével kapcsolatban 12 ügy³⁴ került, a Róma III. rendelet alkalmazásával kapcsolatban eddig egy sem, míg a 2011-től alkalmazandó tartási rendelet értelmezését eddig 3 esetben³⁵ kérték nemzeti bíróságok, az Európai Bíróság még egyik esetben sem hozott ítéletet.

A Bíróság elé, a Brüsszel II. rendelettel összefüggésben került ügyek közül egyik sem volt azonos nemű párok közötti jogvita, több esetben élettársak közötti perrel volt szó, pl. a Doris Povse vagy a Barbara Mercredi ügyekben, de ők valamennyien különmeműek élettársak voltak.

A Bíróság joggyakorlatában a család fogalom fokozatos kiterjesztése figyelhető meg. Az alábbiakban az azonos nemű személyek együttélésével kapcsolatos joggyakorlat megállapításaira koncentrálunk, amely jól példázza azt a fejlődési ívet, ahogyan a Bíróság a diszkrimináció tilalmának értelmezésén keresztül eljutott a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés tilalmától³⁶ a családi állapot alapján alkalmazott diszkrimináció tilalmáig. Ez azért jelentős elmozdulás, mert ezzel az azonos nemű párokat „családként” ismerte el.

4.1. D és Svéd Királyság kontra az Európai Unió Tanácsa ügy (2001)

Az Európai Bíróság elsőként a *D és Svéd Királyság kontra az Európai Unió Tanácsa ügyben*³⁷ szembesült a bejegyzett élettársi jogintézményt a házassággal szemben mint a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés módjaként megfogalmazó állásponttal, és az ebből eredő problémákkal. Az ügy felperese D, aki Svédországban regisztrált partnerkapcsolatban élt együtt egy másik férfival, az Európai Unió Tanácsának alkalmazásában állt. Az Európai Unió Intézményeinek Személyzeti Szabályzatai szerinti házastársi lakástámogatást kívánt igénybe venni. Miután a Szabályzat a „házastárs”(spouse) kifejezést használta, a Bíróságnak döntenie kellett abban a kérdésben, hogy a svéd regisztrált élettársi kapcsolat egyenlő-e a házassággal az uniós jog szerint a Személyzeti Szabályzatok rendelkezéseinek alkalmazását tekintve. D álláspontja szerint a Személyzeti Szabályzatban használt „házas tisztviselő” kifejezést a tagállami jog szerint kell megítélni, és nem adható a

³⁴ 1) „C” felperes ügy (C-435/06. sz. ügy) EBHT 2007 I-10141; 2) Inga Rinau által kezdeményezett C-195/08. PPU sz. ügy; 3) „A” felperes ügy (C-523/07. sz. ügy). EBHT 2009 I-02805. 4) Kerstin Sundelind Lopez kontra Miguel Enrique Lopez Lizazo C-68/07. sz. ügy EBHT 2007. I-10403.; 5) Laszlo Hadadi (Hadady) kontra Csilla Marta Mesko Hadadi (Hadady) C-168/08. sz. ügy EBHT 2009 I-06871.; 6) Jasna Deticek kontra Maurizio Sgueglia C-403/09. PPU. sz. ügy; 7) Bianca Purruker kontra Guillermo Valles Pérez C-256/09. sz. ügy 8) J. McB. kontra L. E C-400/10. PPU. sz. ügy; 9) Barbara Mercredi kontra Richard Chaffe C-497/10. PPU. sz. ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet. EBHT 2010 I-14309.; 10) Doris Povse kontra Mauro Alpago C-211/10. PPU. számú ügy; 11) Joseba Andoni Aguirre Zarraga kontra Simone Pelz C-491/10. PPU. sz. ügy; 12) Health Service Executive kontra S. C. A. C. C-92/12. sz. PPU ügy.

³⁵ Az Amtsgericht Düsseldorf (Németország) által 2013. július 16-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Marianne Sanders által képviselt Sophia Marie Nicole Sanders kontra David Verhaegen C-400/13. sz. ügyben; Az Amtsgericht Karlsruhe (Németország) által 2013. július 18-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Barbara Huber kontra Manfred Huber C-408/13. sz. ügyben; Az Oberster Gerichtshof (Ausztria) által 2013. augusztus 6-án benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – Sarah Nagy kontra Marcel Nagy C-442/13. sz. ügyben.

³⁶ Ld. erre vonatkozóan: Helmut Graupner: Comparing People or Institutions? Sexual Orientation Discrimination and the Court of Justice of the European Union, in: Legal Recognition of Same-Sex Relationships in Europe, National, Cross-Border and European Perspectives (Katharina Boel-Woelki and Angelika Fuchs, eds.), Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 271-282. o.

³⁷ D és Svéd Királyság kontra az Európai Unió Tanácsa C-122/99. és C-125/99. ügyekben 2001. május 31-én hozott ítélet.

kifejezésnek önálló értelmezés. Ha a tagállam a házastárssal azonos jogokat biztosít a regisztrált élettársnak, akkor a Szabályzat alkalmazása során is ezt kell figyelembe venni. A Bíróság ítéletében egyértelművé tette, hogy *a bejegyzett élettársi státusz nem azonos, nem egyenértékű a házastársi státusszal* a Szabályzat alkalmazása szempontjából.³⁸ Mischo főtanácsnok indítványában kitért arra is, hogy a házastárs és a regisztrált élettárs nem a személy polgári jogi státusza miatt nem összehasonlítható, hanem az együttélés (kapcsolat) természete miatt, ami az egyik esetben heteroszexuális, a másikban homoszexuális.³⁹

A döntésre tekintettel 2004-ben módosították a Szabályzatok érintett szakaszait oly módon, hogy az lehetővé tegye a regisztrált partnerkapcsolatban élők számára is a házastársak számára biztosított kedvezmények igénybevételét.

4.2. A Maruko ügy (2008)

A szakirodalomban megfogalmazódtak olyan álláspontok, melyek a Bíróságnak a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos értelmezését túlságosan megszorítónak találta, és emiatt kritikával illették.⁴⁰ A Bíróság állásfoglalásai jól tükrözték a tagállamok alapvető jogok terjedelmében való egyetértésének nehézségeit, különösen akkor, ha az az erkölcsi és kulturális értékek nemzeti megítélését érintette.⁴¹

A Bíróság a D ügyben, a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatos álláspontját a Maruko ügyben haladta meg.

A Maruko ügyben⁴² a német törvények szerint regisztrált élettársi kapcsolatban élt túlélő élettárs számára nem tette lehetővé a társadalombiztosítási szolgáltatást nyújtó szervezet (német színházi dolgozók biztosítóintézete) az özvegyi nyugdíj folyósítását arra hivatkozással, hogy az csak a túlélő házastársat illeti meg, de nem a túlélő élettársat.

Az ügyben a Tanács 2000/78/EK irányelvének a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról alkalmazhatósága volt kérdéses, a tekintetben, hogy az ügyben szereplőhöz hasonló, a túlélő hozzátartozónak járó ellátás az irányelv hatálya alá tartozik-e, mely tiltja a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetést.

A kérdést előterjesztő német bíróság álláspontja szerint Németország 2001-től átalakította jogrendjét annak érdekében, hogy azonos nemű személyeknek lehetőségük legyen formálisan életre szólóan kötött gondoskodási és támogatási közösségben történő együttélésre. Németország ugyanakkor nem nyitotta meg e személyek számára a házasság intézményét, amelyet továbbra is kizárólag az ellenkező nemű személyek esetében tart fenn, az azonos nemű személyek számára bevezetett egy különálló szabályozást, az élettársi közösségre vonatkozót, amelynek feltételeit fokozatosan hasonlóvá tette a házasság esetében alkalmazott feltételekhez. A kérdést előterjesztő bíróság álláspontja szerint a 2004. december 15-i törvénnyel bevezetett módosítások óta az élettársi közösség, anélkül hogy azonos lenne a

³⁸ D és Svéd Királyság kontra az Európai Unió Tanácsa C-122/99. ügyben 2001. május 31-én hozott ítélet (51) pontja.

³⁹ Mischo főtanácsnok D és Svéd Királyság kontra az Európai Unió Tanácsa ügyben 2001. február 22-én előterjesztett indítványa, (87) pont.

⁴⁰ Mark Bell: Anti-Discrimination Law and the European Union, Oxford Studies in European Law, Oxford University Press, 2002. 22. o.

⁴¹ Caroline Sörgjerd: Reconstructing Marriage, The Legal Status of Relationships in Changing Society, Intersentia, European Family Law Series, Cambridge, 2012. 288. o.

⁴² Tadao Maruko kontra Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen C-267/06. sz. ügy, EBHT 2008 I-01757.

házassággal, az ügyben szereplő, a túlélő hozzátartozónak járó ellátás tekintetében az azonos nemű személyeket a házastársakéval összehasonlítható helyzetbe hozza.⁴³

Az Európai Bíróság ítéletében megállapította, hogy az alapügyben szereplőhöz hasonló szabályozás úgy tekintendő, hogy az a 2000/78 irányelv 1. cikke és 2. cikke (2) bekezdésének a) pontja értelmében *megvalósítja a szexuális irányultságon alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetést*, mert a túlélő házastárs és a túlélő élettárs a túlélő hozzátartozónak járó ellátás tekintetében hasonló helyzetben van.

A Bíróság tehát ítéletében a német bíróság által feltett kérdésekre azt a választ adta, hogy a 2000/78 irányelv 1. és 2. cikkének összefüggő rendelkezéseivel ellentétes az ügyben szereplőhöz hasonló szabályozás, amelyek alapján a törvényes élettárs [azonos nemű] élettársának halála után nem kapja meg azt a túlélő hozzátartozónak járó ellátásnak megfelelő ellátást, amelyet a házastárs megkap, jóllehet a nemzeti jogszabályok szerint az élettársi közösség [intézménye] a túlélő hozzátartozónak járó ellátás tekintetében az azonos nemű személyeket a házastársakéval összehasonlítható helyzetbe hozza.⁴⁴

A várakozásokkal ellentétben a Maruko ügy mégsem tudta elérni, hogy a különböző formációkban élő azonos nemű személyeket az általuk mint munkavállalók által igényelt szolgáltatások tekintetében a házasságban élőkkel azonos helyzetűnek tekintsék, ezt mutatja a Frederic Hay ügy, melyben 2012-ben kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárást a francia bíróság, és 2013. decemberében hirdetett ítéletet az Európai Bíróság.

4.3. A Frédéric Hay ügy (2013)

A nagy sajtóvisszhangot⁴⁵ kiváltó, hat éve húzódó ügy tényállása⁴⁶ nagyban hasonlított a Maruko ügy tényállásához, csak ebben Frédéric Hay, a Credit Agricole Bank munkavállalója igényelt egy azonos nemű személlyel kötött polgári együttélési szerződés megkötését követően a cég kollektív szerződése által biztosított pótszabadságot és házasságkötési támogatást, melyet a Bank megtagadott, arra hivatkozással, hogy az csak a házasságot kötött alkalmazottaknak jár.

2008. március 17-én Hay a saintes-i munkaügyi bíróságra keresetet nyújtott be 2637,85 euró összegű házasságkötési támogatás, valamint a ki nem adott pótszabadság miatt 879,29 euró összegű kártérítés megfizetése iránt.

A bíróság 2008. október 13-i ítéletében elutasította ezt a keresetet, mivel arra az álláspontra helyezkedett, hogy a házasságkötési támogatás nem a munkavégzéshez, hanem a családi állapothoz kötődik, és a francia polgári törvénykönyv különbséget tesz a házasság és a polgári együttélési szerződés között.

A másodfokú bíróság is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a családi események esetén adható javadalmazási kedvezmények tekintetében a házastársak és a polgári együttélési szerződést kötött személyek közötti eltérő bánásmód nem a családi helyzetük, nem is a

⁴³ Tadao Maruko kontra Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen C-267/06. sz. ügy, EBHT 2008 I-01757. (68) és (69) pontok.

⁴⁴ Tadao Maruko kontra Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen C-267/06. sz. ügy, EBHT 2008 I-01757. (72) és (73) pontok.

⁴⁵ Ld. pl. <http://euobserver.com/news/122453> 2013. december 12. száma, vagy http://nol.hu/kulfold/20131217-a_bank_huzta_a_rovidebbet

⁴⁶ Az eset történetéhez hozzátartozik, hogy azt még akkor kezdeményezte a felperes, Frederic Hay, a Credit Agricole Bank munkavállalója, amikor Franciaország még nem tette lehetővé az azonos nemű személyek házasságát, ami 2013. májusától lehetséges.

szexuális irányultságuk, hanem a családi állapotukból eredő helyzetük eltéréséből következik, amely alapján nincsenek azonos helyzetben.

Ezen indokolásra hivatkozással Hay megjegyezte, hogy francia polgári törvénykönyv (akkori) 144. cikke értelmében csupán eltérő nemű személyek köthetnek házasságot, míg az azonos nemű személyek a törvénykönyv 515-1. cikke értelmében kizárólag polgári együttélési szerződést köthetnek.

A Maruko ügyhöz hasonlóan itt is a 2000/78 irányelv értelmezése volt a kérdés. A kérdést előterjesztő francia bíróság lényegében arra várt választ, hogy az irányelv 2. cikke (2) bekezdésének a) és b) pontját úgy kell-e értelmezni, hogy azzal ellentétes valamely kollektív szerződésnek az alapügyben szóban forgóhoz hasonló rendelkezése, amely szerint az azonos nemű személlyel polgári együttélési szerződést kötő alkalmazott nem részesülhet a házasságkötés alkalmával a munkavállalóknak nyújtott kedvezményekben, ha az érintett tagállam nemzeti szabályozása nem teszi lehetővé az azonos neműek közötti házasságkötést.⁴⁷

A Bíróság válasza sokkal markánsabb volt, mint a Maruko ügyben, amikor kimondta, hogy valamely tagállam olyan szabályozása, amely szerint csakis a házasságot kötött munkavállalók jogosultak a javadalmazás vagy a munkafeltételek tekintetében adott kedvezményekre, jóllehet a házasságkötés jogszerűen ebben a tagállamban csakis eltérő nemű személyek között lehetséges, *szexuális irányultságon alapuló közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül* a hasonló helyzetben lévő, polgári együttélési szerződést kötött homoszexuális munkavállalókkal szemben.⁴⁸

Ebben az ügyben az Európai Bíróság nemcsak a szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés megvalósulását mondta ki, hanem a *munkavállalók családi állapota* alapján való eltérő bánásmód sérelmét is megállapította, tekintettel arra, hogy a házasságkötés kizárólag eltérő neműek között lehetséges, *a homoszexuális munkavállalók számára így lehetetlen*, hogy teljesítsék a kért kedvezményekben való részesüléshez szükséges feltételeket.⁴⁹

A Maruko és a Frederic Hay ügy konklúziója akként foglалható össze, hogy bár nem azonos a házasságra lépett és a polgári együttélési szerződést kötő (vagy regisztrált partnerkapcsolatban élő) felek helyzete, nem tagadhatók meg a munkavállalókat illető juttatások azon az alapon, hogy a két jogintézmény nem azonos, ha az adott tagállam nem nyitja meg a házasság intézményét az azonos nemű személyek előtt.

4.4. W kontra Európai Bizottság ügy (2010): a Frédéric Hay ügy eltérő olvasatban

A Maruko és a Frédéric Hay ügyekben az Európai Bíróság legfőbb jogi érve az volt, hogy amennyiben a tagállam nemzeti szabályai nem teszik lehetővé az azonos nemű személyek házasságkötését, akkor diszkriminációnak minősül a munkaviszony, biztosítási jogviszony alapján járó juttatások megtagadása azon az alapon, hogy az igénylő nem házasságban, hanem más, jogilag intézményesített formában él együtt azonos nemű partnerével.

⁴⁷ A Bíróság 2013. december 12-én hozott ítélete Frédéric Hay és a Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres között C-267/12. sz. ügyben. 25. pont.

⁴⁸ A Bíróság 2013. december 12-én hozott ítélete Frédéric Hay és a Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres között C-267/12. sz. ügyben. 41. pont.

⁴⁹ A Bíróság 2013. december 12-én hozott ítélete Frédéric Hay és a Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres között C-267/12. sz. ügyben. 44. pont.

Kérdés: mennyiben változik a helyzet jogi megítélése, ha lehetőség van az adott tagállamban házasságkötésre, mely a házastársi támogatás igénybevételének feltétele, de az igénylő nem akar házasságot kötni azonos nemű partnerével, holott annak jogszabályi feltételei fennállnak. Ez volt a helyzet az Unió Közzolgálati Törvényszékének F-86/09. sz. ügyében.

Az ügy tényállása a következő volt. A felperes, aki 2009. március 1-je óta a Bizottság szerződéses alkalmazottja volt, kettős, belga és marokkói állampolgársággal rendelkezett. 2008. október 10-én a felperes és azonos nemű, spanyol állampolgár élettársa „törvényes életközösségről szóló nyilatkozatot” tettek a brüsszeli anyakönyvvezető előtt. Ugyanezen a napon e nyilatkozatot felvették a nemzeti nyilvántartásba.

A felperes személyi juttatásainak megállapításakor a Személyi Juttatásokat Kezelő és Kifizető Hivatal (PMO) 2009. március 5-i határozatában megtagadta tőle a háztartási támogatást azzal az indokkal, hogy párkapcsolatuk nem felel meg a személyzeti szabályzat VII. melléklete 1. cikke (2) bekezdése c) pontjának iv. alpontjában szereplő feltételnek, mivel Belgiumban lehetőségük van törvényes házasságot kötni. 2009. április 2-án a felperes a személyzeti szabályzat 90. cikkének (2) bekezdése alapján panaszt nyújtott be a PMO 2009. március 5-i határozatával szemben, arra hivatkozva, hogy a homoszexualitást büntettként kezelő marokkói jog, a saját marokkói állampolgársága, valamint a Marokkóban fennálló törvényes és érzelmi kapcsolata miatt „lehetetlen számára házasságot kötni” azonos nemű személlyel.

2009. július 17-i határozatában a kinevezésre jogosult hatóság elutasította a felperes panaszát, azt hangsúlyozva, hogy a homoszexualitást büntetendő magatartásként kezelő marokkói szabályozás nem akadály a felperes Belgiumban történő házasságkötésének.⁵⁰

A felperes azt kérte, hogy a Közzolgálati Törvényszék semmisítse meg a PMO 2009. március 5-i, tőle a háztartási támogatást megtagadó határozatát. A Bizottság azt kérte, hogy a Közzolgálati Törvényszék utasítsa el a keresetet mint megalapozatlant.

A felperesi kérelem arra fókuszált, hogy a marokkói állampolgársága miatt, – amelyről nem mondhat le – a marokkói büntető törvénykönyv alapján Marokkóban eljárásnak lenne kitéve, ha Belgiumban házasságot kötne élettársával. Ezzel homoszexualitásának ténye azonnal nyilvánosságra kerülne, és ellene büntetőeljárás indulna önmagában a házassággal együtt járó családiállapot-változás miatt. Ebből következően minden olyan adminisztratív teendő alkalmával, amelynek során meg kellene jelölnie családi állapotát (például az útlevél érvényességének megújítása, ingatlan szerzése vagy eladása, öröklés), büntetőjogi szankció valós veszélyének lenne kitéve. Ezt az érvelést a Törvényszék életszerűnek fogadta el.

Az alperes Bizottság érvelésének középpontjában az állt, hogy a marokkói büntető törvénykönyv nem az azonos nemű személyek házasságát bünteti, hanem az azonos nemű személyek közötti szexuális aktusokat. Márpedig a felperest – családi állapotától függetlenül – mindenképpen fenyegeti a büntetőeljárás elvi veszélye, mivel a marokkói hatóságok más módon is értesülhetnek a homoszexualitásáról, például az azonos nemű élettársával létesített, már nyilvántartásba vett törvényes életközösségéről való tudomásszerzéssel. Egyébiránt, mivel a felperes és élettársa esetleges belgiumi házasságának semmilyen joghatása nem lenne Marokkóban, a felperes nem lenne köteles beszámolni róla a marokkói hatóságoknak, már csak azért sem, mert a marokkói személyi igazolványával bármilyen adminisztratív teendőt elintézhet ebben az országban. Ezenkívül a Bizottság azt állítja, hogy a háztartási

⁵⁰ Az Európai Unió Közzolgálati Törvényszékének F-86/09. sz. ügyben 2010. október 14-én hozott ítélete W, az Európai Bizottság szerződéses alkalmazottja (lakóhelye: Brüsszel [Belgium], felperesnek az Európai Bizottság alperes ellen.

támogatásban való részesüléshez egyáltalán nem követeli meg a felperestől, hogy lemondjon a marokkói állampolgárságáról, mivel a jelen ügyben a belga jog a felperes marokkói állampolgársága ellenére lehetővé teszi számára a házasságkötést. Ezenfelül az uniós igazságszolgáltatási fórumoknak nincs hatásköre e rendelkezés értelmezésére, mivel az kifejezetten utal a tagállamok jogszabályaira, aminek következtében az a kérdés, hogy az adott párnak van-e lehetősége törvényes házasságot kötni valamely tagállamban, olyan határozattól függ, amely e tagállam – a jelen ügyben Belgium – kizárólagos hatáskörébe tartozik.

Emellett a Bizottság kiemelte, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint a családi állapoton alapuló eltérő bánásmód nem minősül hátrányos megkülönböztetésnek.⁵¹

A Törvényszék az ügygel kapcsolatban, a korábban idézett Maruko ügyben kifejtett megállapításait meghaladó kiterjesztő álláspontra helyezkedett a házasság és a törvény által elismert együttélési formák egyenlősége tekintetében. A Törvényszék érvelése szerint:

- Az EJEE-ben garantált jogok védelméhez hasonlóan a személyzeti szabályzatnak a háztartási támogatáshoz való jognak a bejegyzett élettársi viszonyban élő – akár azonos nemű – tisztviselőkre való kiterjesztésére vonatkozó szabályait úgy kell értelmezni, hogy az biztosítsa e szabályok jobb érvényesülését oly módon, hogy a *kérdéses jog nem marad elméleti vagy illuzórikus, hanem konkréttá és ténylegessé válik*;
- Fennáll annak a veszélye, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatban élő – akár azonos nemű – tisztviselők számára a háztartási támogatáshoz való jog elméletinek és illuzórikusnak bizonyul, ha a „valamely tagállamban való törvényes házasságkötés lehetőségének” fogalmát – amely házasságkötés hiánya az egyik feltétele annak, hogy az ilyen tisztviselő háztartási támogatásban részesüljön – *kizárólag formális szempontok szerint értelmezik (...)*;
- Annak vizsgálatakor, hogy az azonos nemű személyekből álló párnak van-e lehetősége törvényes házasságot kötni valamely tagállam jogának megfelelően, *nem vonatkoztathat el azon más állam törvényi rendelkezéseitől, amelyhez a kérdéses helyzet az érintettek állampolgársága miatt szorosan kötődik*, ha e törvény, bár nem alkalmazandó a házasság létesítésével kapcsolatos kérdésekre, azzal a veszéllyel jár, hogy elméletivé és illuzórikussá teszi a házasságkötés lehetőségét és így a háztartási támogatáshoz való jogot.
- Ha úgy értelmeznénk ezt a második mondatot, hogy kizárólag az érintett tagállam hatályos jogi rendelkezéseit kell figyelembe venni a személyzeti szabályzat alkalmazásában, akkor figyelmen kívül hagynánk a dinamikus értelmezés követelményét, amely értelmezés az állandó ítélkezési gyakorlat szerint tekintettel van nemcsak a szóban forgó rendelkezés megfogalmazására, *hanem a jogalkotó által elérni kívánt célokra is*.⁵²

A Törvényszék álláspontja szerint a marokkói büntető törvénykönyv rendelkezései jellegüknél és tartalmuknál fogva ésszerűen keletkeztethetnek a felperesben büntetőjogi felelősségre vonástól való félelmet, és ésszerűen indokolják a saját maga és minden más átlagosan tájékozott és óvatos marokkói állampolgár attól való húzódozását, hogy házasságot kössön

⁵¹ Az Európai Unió Közszolgálati Törvényszékének F-86/09. sz. ügyben 2010. október 14-én hozott ítélete W, az Európai Bizottság szerződéses alkalmazottja (lakóhelye: Brüsszel [Belgium], felperesnek az Európai Bizottság alperes ellen. (39)-(41) pontjai.

⁵² Az Európai Unió Közszolgálati Törvényszékének F-86/09. sz. ügyben 2010. október 14-én hozott ítélete W, az Európai Bizottság szerződéses alkalmazottja (lakóhelye: Brüsszel [Belgium], felperesnek az Európai Bizottság alperes ellen. (42)-(45) pontjai.

azonos nemű személlyel. Az ügy iratai között nincs olyan, amely alapján e félelmet ésszerűtlennek vagy eltúlzottnak kellene tekinteni; éppen ellenkezőleg, a felek által benyújtott iratok fényében nem tagadható azon veszélyek és kényszerítő körülmények ténylegessége, amelyek az azonos nemű személlyel házasságot kötni kívánó marokkói állampolgárokat fenyegetik.

A Közzolgálati Törvényszék ítéletében elfogadva a kérelmező különös méltánylást érdemlő indokait, és megsemmisítette a Bizottság 2009. március 5-i határozatát, amelyekben megtagadta W-től az Európai Unió tisztviselői személyzeti szabályzata VII. mellékletének 1. cikkében szereplő háztartási támogatást.⁵³

Annak ellenére döntött tehát ekként a Törvényszék, hogy a felperesnek jogi lehetősége ugyan lett volna a házasságkötésre a tényleges életvitelének helye szerinti uniós tagállamban, ugyanakkor az ügy körülményeinek fényében a felperes azon lehetősége, hogy Belgiumban házasságot kössön, nem tekinthető az ítélkezési gyakorlat értelmében vett konkrét és tényleges lehetőségnek, annak lehetséges büntetőjogi következményei miatt az érintett kettős állampolgárságú személy egyik állampolgársága szerinti államban.

5. Pillantás az EJEB joggyakorlatára

Több olyan ügy is szerepelt a Bíróság tárgyalási jegyzékében⁵⁴ az elmúlt évtizedben, melyek alapvető hatással voltak a tanulmány 3. pontjában elemzett, az EJEE-ben garantált jogosítványok tartalmának alakulására, kiterjesztő értelmezésére.

Jelen tanulmány keretei között mindössze egy olyan ügyre térek ki röviden, mely a legnagyobb hatást gyakorolta az azonos nemű párok számára biztosított, a házassággal egyenlő jogok terén: a Schalk and Kopf kontra Ausztria ügy, melyben 2010. júniusában hozott ítéletet az EJEB.

Miután jelen ítéletet többen feldolgozták a magyar szakirodalomban⁵⁵ is, csak a legfontosabb megállapításait összegzem az esetnek.

Az ügyben két azonos nemű, Bécsben élő személy kívánt házasságot kötni egymással, amelyet minden, az ügyben igénybe vett közigazgatási és igazságszolgáltatási fórum, ideértve az Alkotmánybíróságot is, elutasított. A kérelmező az EJEB-hoz előterjesztett kérelmében az Egyezmény 12. cikkének sérelmét állította, mely a házasságkötési korhatárt elért férfiak és nők számára biztosítja a házasságkötés és családalapítás jogát, az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint.

A kérelmező álláspontja szerint a cikk szövegezése nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy férfi csak nővel házasodhat, és fordítva. A Bíróság osztotta ezt az álláspontot, és megállapította, hogy az Egyezmény szövegezése óta a házasság intézménye jelentős változáson ment

⁵³ Az Európai Unió Közzolgálati Törvényszékének F-86/09. sz. ügyben 2010. október 14-én hozott ítélete W, az Európai Bizottság szerződéses alkalmazottja (lakóhelye: Brüsszel [Belgium], felperesnek az Európai Bizottság alperes ellen.

⁵⁴ A magyar jogirodalomban feldolgozza a témát: Szemesi Sándor: A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, PhD értekezés, Miskolc, 2008. 176-188. o.

⁵⁵ Vasily Lukasevich: Egy új európai család, Fundamentum, 2010. 3. szám 118-124. o. és Tordai Csaba: A Schalk-ügy - Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete az azonos nemű párok együttélésének jogi elismeréséről, JeMa, I. évfolyam 4. szám, december.

keresztül, ugyanakkor nincs európai konszenzus az azonos nemű személyek házasságára vonatkozóan.⁵⁶

A Bíróság kifejtette, – az Alapjogi Charta 9. cikkének szövegezést is figyelembe véve – hogy az Egyezmény 12. cikke többé nem értelmezhető akként, mely a házasságot minden körülmények között két különböző nemű személyre korlátozza.⁵⁷

A Bíróság ugyanakkor a mélyen gyökerező társadalmi és kulturális különbségekre hivatkozva azt állapította meg, hogy az Egyezmény 12. cikke nem támaszt kötelezettséget a kérelmező kormánya számára, hogy lehetővé tegye az azonos nemű személyek számára a házasságkötéshez való jogot, így az Egyezmény 12. cikkének sérelme nem valósult meg.⁵⁸

Összegzés

A szakirodalom gyakran kiemeli, hogy az európai bírói fórumok az alapjogok érvényre juttatása terén evolutív joggyakorlatot folytatnak, mely megállapítással messzemenőkéig egyetértünk. Ezek a bírói döntések mindazonáltal nem teremtenek kötelezettséget arra, hogy az egyes tagállamok egy családjogi intézmény kereteinek megvonásakor alapul vegyék a tanulmányban idézett esetekkel kapcsolatos, a bíróságoknak az értelmezett normaszövegen túlmutató intelmeit is.

Az Unió Szerződéseinek a tanulmányban is idézett releváns rendelkezései nem adnak felhatalmazást arra, hogy a több államra kiterjedő vonatkozású családjogi ügyeket célzó szabályozáson túl is jogegységesítést hajtson végre a családjog nemzeti szabályai körében. Az EJEE és a Charta rendelkezései szerint pedig a házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot a nemzeti jog szabályai szerint kell garantálni.

Az ugyanakkor megint más kérdés, hogy a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségben mennyire megengedhető, hogy az eltérő tagállami szabályozások, a konszenzus, vagy az arra való készség hiánya, a kötelezően alkalmazandó uniós normák hatékony érvényesülését gátolják, és előre ki nem számíthatóvá tegyék egy rendelet alkalmazását, ahogyan teszi azt a Róma III. rendelet 13. cikke.

A tanulmány bevezetőjében említett Lunacek jelentésben megfogalmazott menetrend H „Állampolgárság, családok és a szabad mozgás” című pontjának i. és iv. alpontja irányoz elő olyan jövőbeli feladatokat, mely közvetlenül kihathatnak a határon átnyúló családjogi ügyek gyakorlatára. Az i. alpont szerint „a Bizottságnak iránymutatásokat kell kiadnia az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38/EK irányelv, valamint a család egyesítési jogról szóló 2003/86/EK irányelv olyan módon történő végrehajtásának biztosítása céljából, amely tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti jogszabályai által jogilag elismert családok valamennyi formáját”.

⁵⁶ Case Schalk and Kopf v. Austria, 30141/04. (58) pont. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-99605#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99605%22%5D%7D>
2014. január 12.

⁵⁷ Case Schalk and Kopf v. Austria, 30141/04. (61) pont. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-99605#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99605%22%5D%7D>
2014. január 12.

⁵⁸ Case Schalk and Kopf v. Austria 30141/04. (64) pont. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-99605#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99605%22%5D%7D>
2014. január 12.

Az iv. pont szerint „az azonos nemű párok élettársi közösségére, bejegyzett élettársi kapcsolatára és házasságára vonatkozó jogszabályokkal rendelkező tagállamoknak el kell ismerniük a más tagállamokban elfogadott hasonló rendelkezéseket.”

Ez utóbbi nem teremt semmilyen kötelezettséget azon tagállamok irányába, melyek elzárkóznak az azonos nemű személyek bármely együttélési formájának jogi elismerésétől, mindössze annyit vár el, hogy azok a tagállamok, melyek intézményesen lehetővé teszik az ilyen együttélési formákat, más tagállamok paralel szabályozását is ismerjék el saját jogrendjükben.

Álláspontom szerint ez utóbbi semmiképp sem tekinthető a realitásoktól elrugaszkodott elvárásnak a tagállamok irányában. A tanulmányban idézett európai bírósági joggyakorlat – mind az EJEB mind az EuB esetjogát ideértve – éppen ebbe az irányba mutat, és fogalmaz meg félreérthetetlen kívánalmakat.

Különösen akkor nem tekinthető túlzónak a Lunacek jelentés iv. alpontjában megfogalmazott igény, ha az uniós jog érvényesülésének szemüvegén keresztül nézzük azt, mely elvárás – álláspontom szerint – éppen az eltérő tagállami szabályozások miatti jogalkalmazási visszásságok miatt került az Európai Parlament jogalkotási napirendjére.

Dagmar Coester-Waltjen szerint nem lehetséges minden – látszólag ésszerű – megoldást emberi jogi gyökerekhez visszavezetni. Célszerűbb nyíltan elismerni, hogy a szabályok, amelyeket felajánlunk, bizonyos értékrenden alapulnak, és ezek az értékek vita tárgyai, melyek eredhetnek nemzetközi egyezményekből, az EJEB döntéseiből, és amelyek elengedhetetlenek minden, az európai családjog harmonizálását célzó próbálkozáshoz.⁵⁹

Álláspontom szerint 2014-ben elérkezett az idő ahhoz, hogy megnyissuk a vitát arról az értékrendről, mely az Unió működésének alapját kell, hogy képezze, mely disputa elengedhetetlen ahhoz, hogy a tagállami jogalkalmazók, legalább a határon átnyúló ügyekben képesek legyenek elszakadni családjogi intézményeik nemzeti szabályaitól, figyelemmel az EUSz 2. cikkében⁶⁰ nevesített közös értékekre.

⁵⁹ Dagmar Coester-Waltjen: Human Rights and Harmonization of Family Law in Europe, in: European Challenges in Contemporary Family Law, (Katharina Boele-Woelki and Tone Sverdup eds.) Intersentia, Antwerpen, Oslo, Portland, 2008. 12. o.

⁶⁰ EUSz. 2. cikk: Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közősek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.